

TÜRK TARİHİNDE SAVAŞ ESİRLERİ

EDİTÖRLER

OKAN YEŞİLOT

BİHTER GÜRİŞİK KÖKSAL

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0277
Tarih: 075

TÜRK TARİHİNDE SAVAŞ ESİRLERİ

EDİTÖRLER

PROF. DR. OKAN YEŞİLOT
DR. BIHTER GÜRİŞİK KÖKSAL

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Ömer Uzunağaç

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Ali Kılıç

VakıfBank Kùltür Yayınları

Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6647-02-2

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi
B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2023

TÜRK TARİHİNDE SAVAŞ ESİRLERİ

EDİTÖRLER
OKAN YEŞİLOT
BİHTER GÜRIŞİK KÖKSAL

OKAN YEŞİLOT

Giresun'un Piraziz ilçesinde doğdu. İlkokulu Gökçeali'de, ortaokul ve liseyi Samsun Ladik Akpınar Öğretmen Lisesi'nde bitirdi. 1988 yılında kazandığı Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünden 1992 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu danışmanlığında "Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in Hayatı ve Faaliyetleri" adlı teziyle yaptı. Doktorasını Prof. Dr. Abdülkadir Donuk danışmanlığında "Hasan Melikzade Zerdabi'nin Hayatı ve Faaliyetleri" adlı teziyle tamamladı. 1995-96 yıllarında Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim elemanı olarak bulundu. 1997-98 yıllarında Uluslararası Türk-Kazak Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde öğretim görevliliği yaptı. 2008 yılında Marmara Üniversitesi'nde doçent unvanı aldı, 2014 yılında da aynı üniversitede profesörlüğe atandı. Hâlen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kafkasya Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü müdürü olarak görev yapmaktadır. Yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: *Şah'ın Ülkesinde* (2014), *Hacı Zeynelabidin Tagiyev* (2015), *Ateş Çemberinde Azerbaycan* (2022).

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Esaretnâmeler ve Mehmed Necati Efendi'nin Esaretnâmesi Erhan Afyoncu	9
Osmanlı Vatandaşlarının Esaret Mektupları ve Arzuhalleri (1700-1750) Uğur Demir	31
Hilal ile Haç'ın Sınırında Osmanlı İmparatorluğu'na Tâbi Bir Esir Mübadele Merkezi: Dubrovnik Cihan Yemişçi	77
Rodos ve Malta Adalarında Şövalyelere Esir Düşen Osmanlılar (XV-XVII. Yüzyıllar) Hümevra Bostan Berber	113
Almanya'da Vaftiz Edilen Türk Savaş Esiri Çocuklar ve Vaftiz Uygulamalarına İlişkin Polemikler (XVI-XVIII. Yüzyıllar) Leyla Coşan	137
Belarus Topraklarında Osmanlı Savaş Esirleri (XIX. Yüzyıl-XX. Yüzyıl Başı) Andrey Maksimçik	159
Rusya'nın Türk Savaş Esirlerine Yönelik Politikasının Başlıca Gelişme Aşamaları (XVII. Yüzyılın Sonundan XX. Yüzyılın Başına Kadar) Vitaliy Poznahirev	181
I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan'da Esir Düşen Müslüman Türkler Esra Özsüer	191
I. Cihan Harbi Dönemi Rus Taşrasında Osmanlı Esirleri Alfina Sibgatullina	223
Gürcistan Arşivlerine Göre Türk Savaş Esirleri (1914-1918) Zaza Tsurtsunia	235

Çanakale'de Anzaklara Esir Düşen Osmanlı Askerlerinin İfadeleri ve Düşündürdükleri Hikmet Öksüz	273
I. Dünya Savaşı'nda Rus Ordusu'ndan Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletlerine Esir Düşen Müslüman Tatarların Anadolu'ya Sevkleri ve İskânları Kadir Kon	287
I. Dünya Savaşı'nda Rusya'da Bulunan Türk Esirleri ve Esir Kampları Mahmut Akkor	297
Nargın Adası'nda Türk Esirler Okan Yeşilot	327
I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Savaş Esirleri Kamplarındaki Türk Askerleri Vedat Tüfekçi	353
I. Dünya Savaşı'nda İskenderiye Seydi Beşir Esaret Kampındaki Osmanlı-Türk Askerlerinin Kültürel Etkinlikleri Oğuz Karakartal	403
Millî Mücadele Dönemi Türk-Yunan Esirlerinin Mektuplarının Sansürü Mehmet Çanlı	421
Millî Mücadele'de Yunanistan'ın Milos Adası'nda Türk Sivil Esirler ve Yaşadıkları Cemalettin Taşkıran	445
Kore Savaşı'nda Türk Esirler: Kültür ve Askeri Güç İlişkisi Ece Aynur Onur	457

ÖNSÖZ

Savaşlar ve çatışmalar, istenmeyen dramatik hadiseler olsalar da insanlık tarihinde savaşırsız ve rekabetsiz bir dönem hemen hemen yok gibidir. Genelde zaferler ve mağlubiyetler ekseninde değerlendirilen savaşlarda devletler, şehitler ve gaziler üzerinden bir tarihyazımı gerçekleştirirken esirler, çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Hâlbuki her savaşta silahlı çatışma sırasında veya sonrasında rakip tarafından canlı şekilde ele geçirilerek gözaltında tutulan askerler az veya çok bir esaret hayatı yaşamaktadırlar. Esir alınanlar veya esareti yaşamak zorunda kalanlar bu savaşların belki de en görünmez unsurlarından biridir. Artık onlar ne ölüdürler ne de tam anlamıyla mensup oldukları tarafın bir parçasıdır. Siyasi-askeri tarih yazıcılığında genelde sonuca odaklanıldığından, sadece mağluplar için değil galipler için de söz konusu olan esaret, tâlî bir mevzu olarak değerlendirilmiş ve diğer konuların gölgesinde kalmıştır.

“Esir kimdir?” sorusuna insan merkeze alınarak cevap verildiğinde konunun ne denli dramatik olduğu görülmektedir. Şöyle ki esirler, esaretin zillet ve hiddeti içlerini kemiren, savaşın ceremesini yüklenen ve çoğu da nisyana mahkûm edilen insanlardır. Galibin adalet ve insafına terk edilmiş bu neferlerin birçoğu toplama kamplarında insanlık dışı her türlü muameleye maruz kalmış, ölüm trenleriyle bir kamptan bir kampa nakledilirlerken çoğunluğu yolda son nefesini vermiş çaresiz insanlardır. Belirsizliğin yarattığı korku, tereddüt ve bilinmez akıbet endişesiyle ufuk çizgisinde kaybolan bu esirler, dualarla derin bir özlem içinde beklendikleri hâlde, uzak diyarlarda ölen ebedi meçhullerdir.

Esaret, basit bir tutsaklık hadisesi veya hürriyetin tahdidi olarak değerlendirilecek kadar sıradan bir mevzu değildir. Farklı etnik ve dini kökenden gelen esirlerin yaşadıkları ortama dair bizzat müşahedelerine dayanan kıymetli bilgileri kayıt altına aldıkları, hatta ihtidâ suretiyle esaretleri sona erdiğinde idari, sosyal ve kültürel hayata çok önemli katkılar sağladıkları da bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'na esir düşenlerin bazıları dönemin siyasi, idari ve sosyal yapısına dair bilgileri nakletmişler, bunların yanı sıra musiki, edebiyat ve sanat gibi farklı alanlara da önemli katkılar sağlayarak Müslüman-Türk imgesinin teşekkülünde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Savaş esirleri sadece milletlerarası hukukun değil aynı zamanda insanlık tarihinin de bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Esir/esaret biraz da mahcubiyet içer-

diği için bu konularla ilgili çok fazla yayına ulaşılammaktadır. Fakat son dönemlerde ele geçirilen esirlerin sayıları, esaret hayatı ile ilgili bilgiler, esaret kampları ve önemli kişilerin esareti gibi konularda arşiv vesikaları ve hatıratlar yayınlanmaya başlamıştır. Bu alandaki boşluğu doldurmak üzere yapılan bu çalışmada Türk tarihinde savaş esirleri konusu akademisyenler/uzmanlar tarafından birçok yönüyle incelenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz konunun bütün ayrıntılarıyla ele alınmasının mümkün olmadığı bu eserde; Erhan Afyoncu, “Esaretnâmeler ve Mehmed Necati Efendi'nin Esaretnâmesi”, Uğur Demir, “Osmanlı Vatandaşlarının Esaret Mektupları ve Arzuhalleri (1700-1750)”, Cihan Yemişçi, “Hilal İle Haç'ın Sınırında Osmanlı İmparatorluğu'na Tâbi Bir Esir Mübadele Merkezi: Dubrovnik”, Hümeyra Bostan Berber, “Rodos ve Malta Adalarında Şövalyelere Esir Düşen Osmanlılar (XV-XVII. Yüzyıllar)”, Leyla Çoşan, “Almanya'da Vaftiz Edilen Türk Savaş Esiri Çocuklar ve Vaftiz Uygulamalarına İlişkin Polemikler (XVI-XVIII. Yüzyıllar)”, Andrey Maksimçik, “Belarus Topraklarında Osmanlı Savaş Esirleri (XIX. Yüzyıl- XX. Yüzyıl Başı)”, Vitaliy Poznahirev, “Rusya'nın Türk Savaş Esirlerine Yönelik Politikasının Başlıca Gelişme Aşamaları (XVII. Yüzyılın Sonu – XX. Yüzyılın Başı)” Esra Öz-süer, “I. Balkan Savaşı'nda Yunanistan'da Esir Düşen Müslüman Türkler”, Alfi-na Sibgatullina, “I. Cihan Harbi Dönemi Rus Taşrasında Osmanlı Esirleri”, Zaza Tsurtsumia, “Gürcistan Arşivlerine Göre Türk Savaş Esirleri (1914-1918)”, Hikmet Öksüz, “Çanakale'de Anzaklara Esir Düşen Osmanlı Askerlerinin İfadeleri ve Düşündükleri”, Kadir Kon, “Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Ordusu'ndan Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletlerine Esir Düşen Müslüman Tatarların Anadolu'ya Sevkleri ve İskânları”, Mahmut Akkor, “I. Dünya Savaşı'nda Rusya'da Bulunan Türk Esirleri ve Esir Kampları”, Okan Yeşilot, “Nargin Adası'nda Türk Esirler”, Vedat Tüfekçi, “Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Savaş Esirleri Kamplarındaki Türk Askerleri”, Oğuz Karakartal, “I. Dünya Savaşı'nda İskenderiye Seydi Beşir Esaret Kampındaki Osmanlı-Türk Askerlerinin Kültürel Etkinlikleri” Mehmet Çanlı, “Milli Mücadele Dönemi Türk-Yunan Esirlerinin Mektuplarının Sansürü”, Cemalettin Taşkıran, “Milli Mücadele'de Yunanistan'ın Milos Adası'nda Türk Sivil Esirler ve Yaşadıkları”, Ece Aynur Onur, “Kore Savaşı'nda Türk Esirler: Kültür ve Askeri Güç İlişkisi” adlı makaleler yer almaktadır. Temennimiz bu eserin bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesi ve ilgililere faydalı olmasıdır. Bu esere katkı sunan hocalarımıza, VakıfBank Kültür Yayınları'na ve Ömer Uzunağaç'a teşekkür ederiz.

Okan Yeşilot
Bihter Gürışık Köksal

ESARETNÂMELER VE MEHMED NECATİ EFENDİ'NİN ESARETNÂMESİ

ERHAN AFYONCU*

ESARETNÂMELER

Esirlerin kaleme aldıkları hatıralar Avrupa literatüründe¹ oldukça fazla iken esaretnâme türü eserlere Osmanlı tarih yazıcılığında az rastlanır. Bu türdeki eserlerden elimizde mevcut olan en eskilerinden birini Hindî Mahmud kaleme almıştır. Mahmud, 20'li yaşlarında Şehzade Selim'in maiyetine girerek sırasıyla ahkâm-ı şeriyye kâtibi, divân kâtibi, müteferrika, elçi, kapıcıbaşı ve defterdarlık yaptı. 60 yaşında müteferrika olarak katıldığı 1571'deki İnebahtı Savaşı'nda İspanyollara esir düşerek dört yıl esir kaldıktan sonra Vatikan'a gönderildi. III. Murad'ın, 1575'te fidesini ödemesi üzerine 64 yaşında iken serbest bırakıldı. Hindî Mahmud, esaret hayatına dair *Esâretnâme-i Hindî* adında manzum bir eser kaleme aldı ve eserini kurtuluşunu sağlayan III. Murad'a ithaf etti. Mahmud, esaretnâmesinde yer yer kendi ailesinden bahsederek özellikle esaret yıllarında çocuklarını özlediğini yazar.² Esaretten sonraki hayatı bilinmemektedir.

Makale-i Zındancı Mahmud olarak bilinen bir diğer esaretnâmenin kahramanı Yusuf'tur. Esaretnâmenin müellifi Yusuf, aslen Kahire'de bir tüccar olan Hacı Abdurrahman'ın kölesiydi ve 1084'te (1673-1674) sahibi tarafından eline bir miktar

* Prof. Dr., Millî Savunma Üniversitesi Rektörü, İstanbul / Türkiye, erhanafyoncu@gmail.com.

1. Osmanlı'ya esir düşmüş bazı Hristiyanlar'ın hatıraları için bk. Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul 1995; *Osmanlıda Bir Köle, Brettenli Micheal Heberer'in Anıları, 1585-1588*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2003; *The Worthy enterprise out of captivite of the Turkes at Alecandria the 3rd of Januarie 1577; The Rare and Most Wonderful things which Edward Webbe an Englishman Borne, Hath Sene and Passed in his Troublesome Travailles...*, London 1590; *Türkiye Seyahati, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İstanbul 1557 Yılında Bir El Yazması, Osmanlılara Esir Düşen İspanyol Pedro'nun Anıları*, çev. Yeliz Demirhan (Demirören), İstanbul 2011; Giovan Maria Angioiello, *Fatih'in İç Oğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet*, çev. Pınar Gökpar, İstanbul 2010; Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, İstanbul 2011; V. Vratislav, *Baron Vratislav'ın Anıları: XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1988; Orhan Burian, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", *Belleten*, S 57 (Ankara 1951), s. 224-226.

2. *Sergüzeştname-i Hindî Mahmûd İnebahtı Gâzisi Hindî Mahmûd ve Esâret Hâtıraları*, haz. Ahmet Karataş, İstanbul 2013; Karataş, "Bir İnebahtı Gâzisinin Esâret Hâtıraları: Sergüzeştname-i Hindî Mahmud", *Osmanlı Araştırmaları*, S 37 (İstanbul 2011), s. 17-48; Hakan Yekbaş, "16. Asırda Yaşamış Bir Şairin Sergüzeşti: Hindî Mahmûd ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri*, S 26 (İstanbul 2012), s. 137-172.

sermaye verilerek azat edildi. Ticaret yapmak için Mısır'dan 55 kişilik Müslüman kafile ile hareket eden Yusuf'un gemisi dehşetli bir fırtınaya tutuldu, gemidekiler uzun ve meşakkatli günlerden sonra kendilerini ıssız bir adaya zorlukla atabildiler. Fırtınadan kurtulanlar bu ıssız adadan kurtulmak için ateş yaktılar, fakat bu kez bir korsan gemisi tarafından esir alındılar. Geminin kaptanı Kıbrıs'ta bir yağma yapmayı kararlaştırdığından kendisine düşman olan geminin zindancısı Müslüman esirlerle anlaşıp kaptan ve korsanların karaya çıktığı sırada gemiyi ele geçirmeyi planladı. Nitekim kaptan ve birçok korsan karaya çıktıktan sonra gemide kalanları önce sarhoş etti ardından Müslüman esirlerle birlikte bazılarını öldürüp bazılarını da esir ettikten sonra yağmadan geri gelenleri de aynı akıbete uğrattı ve gemiyi ele geçirdi. Müslümanlar ve birkaç gayrimüslim ile birlikte korsanlık etmek üzere anlaştılar. Bundan sonra Kıbrıs paşasının davetini kabul etmeyince paşa, Zindancı Kaptanı esir aldı. Gemide kalanlar ile Kıbrıs paşası arasında yaşanan mücadeleler neticesinde Zindancı Kaptan tekrar serbest bırakıldı ve Tunus bayrağı ile Akdeniz'de korsanlık yapmaya başladı. Malta gemisi ile mücadele esnasında kelime-i şahadet getiren Zindancı Kaptan, Mahmud adını alarak daha sonra Tunus'a gittiğinde sünnet oldu. Maltalılar'a ait bir gemiden Tunuslu bir kaptan olan Mehmed'i kurtardı ve bu sayede Tunus'a gittiğinde ocağa dâhil edildi. Ancak bir süre sonra kendisini çekemeyenler yüzünden ocaktan ayrılmak zorunda kaldı. Ticaret amacıyla bir gemiyle İskenderiye'den İstanbul'a hareket eden Yusuf, yolda başına gelenleri kaleme alarak sahibine gönderdi.³ Elimizde bulunan tek nüsha, Kandıye Muhafızı Köprülü Hafız Ahmed Paşa'nın emriyle Giritli Süleyman bin Halil tarafından 1158'de (1745-1746) istinsah edilmiştir. Eserin mukaddimesinde 1106'da (1694-1695) Kahire'de Yusuf'u azat eden Abdurrahman'ın Han Halil'de oturan oğlu İbrahim'deki nüshadan eserin istinsah edildiğine dair bir kayıt vardır.

Esaret hayatına dair eser kaleme alan bir diğer müellif Macuncuzâde Mustafa Efendi'dir. 1597'de günlük 130 akçe yevmiye ile Kıbrıs Adası'ndaki Baf Kazası kadılığına atanan Mustafa Efendi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Görev yerine gitmek üzere 1597'de denize açılan Mustafa Efendi, Baf Kazası'na yaklaşıldığında dört parça gemiden oluşan Malta korsanlarıyla karşılaşmış ve arkadaşlarıyla birlikte esir edilerek Malta'ya götürülmüştür.

Mustafa Efendi, manzum ve mensur esaretnâmesinin başında "Saint Aubin adlı lanetli Fransız kaptanı, 12 yelkenliyi ve 283 esiri Şevval ayının sonunda Malta'ya getirdiler."⁴ der. Mustafa Efendi, şehid olanları saydıktan sonra Aclun ve İrbid Kadısı Abdurrahman Efendi, Güvercinlik Kadısı Sinan Efendi'nin de

3. Fahir İz, "Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan", *Türkiyat Mecmuası*, XIV (İstanbul 1965), s. 111-150; *Mahmut Kaptan'ın Anıları*, sad. Cemil Çiftçi, İstanbul 1996.

4. Macuncuzade Mustafa Efendi, *Malta Esirleri*, haz. Cemil Çiftçi, İstanbul 1996, s. 23

kendisiyle birlikte esir düştüğünü belirtmektedir. Mustafa Efendi mezkûr eserinde yaşadığı zindan başta olmak üzere neler yiyip içtiklerinden, çalışma ve istirahat etme şartlarından, kendilerine gösterilen muamelelerden, hangi zamanlarda zincire vurulduklarından, kendisi ve yanında esir bulunan arkadaşlarının muzdarip olduğu meselelerden de bahsetmektedir. Müellif, gündüzleri Kayserili dergâh çavuşlarından Abdülvehhab Çavuş'un oğlu İbrahim Çelebi'nin evinde kaldığını, geceleri ise bir süre Kıbrıs Harsoyfa kadısı olup 1591'de esir düşen Haşim el-Haşimî'nin günlük olarak sayım yapılan mangasında bulunduğunu da anlatır. Hendeklerde top yerlerini hazırlamak, taş, toprak taşımak gibi işlerde çalıştırıldıklarını ifade eden Mustafa Efendi, kendilerini esir edenlerin eziyetlerde bulduklarını, dinlerine hakaret ettiklerini yazar. Bununla birlikte bazı özel günlerde ibadet edebilmeleri için zindanda bir mescid yapıldığını, bu günlerde çalışmaya götürülmediklerini de ekler. Yardımını beklediği III. Mehmed ve Safiye Sultan'a övgü dolu kasideler kaleme almış; bu kasideleri, esaretten kurtulanlarla göndermeye çalışmıştır. Bu minvalde padişaha yazdığı kasidenin bir beytinde “*Muhassal kesdiler cebren bahamız beşyüz altına / Mürüvvet sana kalmışdır kerem kil eyle ihsanı*” diyerek kurtuluşu için gerekli olan para hakkında da bilgi verir. Bununla birlikte dönem dönem padişaha kızgınlığını da dile getirir. Gevher Han Sultan'ın evladı Mora Beyi Mehmed Efendi'nin kendisini kurtaracağı haberini aldıktan sonra sevincini dile getirerek bir kaside kaleme almıştır. Mustafa Efendi, korsanların kendilerini salmak için pazarlık yaptıklarını, verdikleri teklifin ise korsanlar tarafından az bulunarak tekrar hendekte çalışmaya gönderildiklerini ifade eder. Eserde, yanında bulunan pek çok kişinin istenen fidyesinin ödenerek nasıl kurtulduklarını da yer yer anlatır. Şiir ve tarih düşürme konusunda ehil olduğu anlaşılan Mustafa Efendi arkadaşlarının kurtulması başta olmak üzere bazı önemli hadiselerle tarih düşmüştür. Bu minvalde Şeyhülislâm Bostanzade Efendi'nin vefatını duyduğunda “Mustafa fevtine tarih didim, Cây ide Bostan (zâde) Cenneti” (1006) tarihini düşmüştür. Mustafa Efendi, arkadaşları Hakiki Efendi, Avni Efendi, Muhsin Ağa, Helvacızade Mehmed Çelebi ve diğerleriyle ilgili kendisini arayıp sormadıkları için dert yandığı sırada arkadaşlarından 1598'de bir mektup almıştır. Arkadaşları kendisinin şehit düştüğünü sandıklarını, ruhu için de hatim okuduklarını, salınması hususunda bir kâfirin bırakılması için Nişancı Musa Çelebi'nin sultandan emir çıkartmış olduğu haberini almıştır.⁵ Eserin elimizdeki nüshası, Malta'da cereyan eden olaydan 3 yıl sonra 1602'de Ömer adında bir kâtip tarafından istinsah edilmiştir.

5. İsmet Parmaksızoğlu, “Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları”, *Tarih Dergisi*, S 8 (İstanbul 1953), s. 7-84; Fahri İz, “Macuncuzade Mustafa'nın Malta Anıları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (1970), s. 69-122; Macuncuzâde Mustafa Efendi, *Malta Esirleri*, sad. Cemil Çiftçi, İstanbul 1996.

Bir Mısır yeniçerisi olan Süleyman'ın Fransa'daki esaretinin anlatıldığı ilginç bir esaretnâme daha vardır.⁶ Mensur ve diyalog formunda kaleme alınan eser, Mısır'da iki mecliste yapılan sohbetleri ihtiva eder. Bu sohbetlerin temel konusu bir Mısır Yeniçerisi iken Uyvar Kalesi'nin düşüşünde esir olarak sekiz sene Fransa'da kalan Süleyman'ın Fransa'ya dair hatıraları ve izlenimleridir.

Eser, Mısır'da Kasrül'-ayn diye meşhur bir mesire yerinde Mısır eşrafının cirit, ok ve tüfek oyunları ile eğlendikleri; Ehram dağlarını, yemyeşil bahçeleri ve Nil nehrini seyrederken kahveler ve şerbetler içerek sohbetler ettikleri bir mecliste başlar. Sohbet gün içerisinde gerçekleşen oyunlara gelince; bir çorbacının kölesi olan Süleyman'ın at üzerinde tüfek ile gösterdiği maharet, mecliste bulunanlar tarafından çokça methedilir. Bu esnada “paşa ağalarından” Mustafa Ağa, Süleyman'ın bu hünerleri Fransa'da öğrendiğini söyleyerek sohbeti asıl mecrasına çekmiştir. Mecliste bulunan ihtiyarlardan Ahmed Ağa, bu duruma şaşırıp Fransızların bu kadar iyi atları ve silahşörleri olduğunu bilmediğini söyleyince Mustafa Ağa, Fransa'da iyi at ve silahşör bulunduğunu övgüyle anlatmıştır. Mecliste bulunanlar ise buna itiraz ettikleri gibi Mustafa Ağa'ya “Belki sen Bec Seferi'nde esir olduğun zaman kâfirler ile ünsiyet idüp ve senin kalbine te'sir etmiştir.”⁷ diyerek latife etmişlerdir. Mustafa Ağa, bu duruma inanmıyorlar ise Süleyman'ı davet edip sorabileceklerini söyleyince meclistekiler razı olup Süleyman'ı meclise getirmişlerdir. Ahmed Ağa “Fransa'da bir müddet kalmışsın, Mustafa Ağa bize bazı şeyler anlattı aslı nedir anlatıver.” deyince Süleyman biraz tereddüt etmiş, bana “Vilayetini övüyor kâfir, dersiniz.” diyerek endişesini dile getirmiştir. Bunun üzerine Ahmed Ağa, “bundan şüphe etme biz öyle insanlar değiliz” diyerek Süleyman'a güven vermiştir. Süleyman da bu esaretin nasıl başladığını:

Nevsel(?) dimekle ma'rûf kal'a önünde ceng idüp bozulduğumuzda esir oldum. Nemse Begzâdelerinin arasında bir genç Fransız, cengi seyr itmek sevdâsına zâhib olup onların içinde bulunmağla beni ona virdiler. Ol beni alup Françe diyârına götürdi ve ona sekiz sene kadar hıdmet itdim ve beni dînimden çevirmek için asla cevritmedi. Ve bana dünya kadar ri'âyet eyledi ve beni kisvetim ile gezdürüp gayri kisvet giy deyu cevritmedi. Ve kendü kisvetim ile büyük adamlar evine ve saraylarına girdim, hatta pâdişâhlarının sarayına bile vardım. Ancak bana dînim husûsundan ve vilâyetim ahvâlinden su'âl iderler idi.⁸ diye anlatır.

6. Belkıs Altunış Gürsoy, “Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretnâme”, *Erdem*, S 60 (Ankara 2011), s. 77-141.

7. *Esaretnâme*, Bibliotheque Nationale de Paris, Supplement Turc, nr. 221, vr. 3b; Gürsoy, “Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretnâme”, s. 93-94.

8. *Esaretnâme*, vr. 4a-4b; Belkıs Altunış Gürsoy, “Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretnâme”, s. 94.

Süleyman, kendisi gibi esir olan Mustafa Ağa'yı Fransa'da gördüğünü ve söylediklerini onun teyit edeceğini ifade eder. Fransa'da esirlik olmadığını yalnızca padişahın çekdirilerinde çalıştırılan esirleri olduğunu söyleyen Süleyman, kendisinin de bir esir gibi yaşamadığını ve sahibinden çok iyilik gördüğünü söyler. Fransa padişahının mimarı olan sahibi, kendi ifadesiyle "ağası" sayesinde Fransa'da kaldığı bu sekiz sene içerisinde ne kadar kale varsa gezdiğini, yazı seferlerde geçirdiğini ve kışın padişahın oturduğu şehirde kışladığını ifade eder. Bu nedenle Fransa'yı çok iyi bildiğini söyleyen Süleyman, dikkat çekici bir ayrıntı da verir: "...Hâsıl-ı kelâm nice Françe ehli vardır ki Françe diyârının ahvâline benim gibi vukûf olmamıştır. Zîra her gördüğüm şeyleri yazup hıfz iderdim."⁹

Sekiz sene sonra vatan hasreti ve din muhabbeti nedeniyle memleketine döndüğünü söyleyen Süleyman, bu girizgâhtan sonra o gün akşam oluncaya kadar Kasrû'l-ayn'da ve ertesi gün Ahmed Ağa'nın evinde gerçekleşen iki sohbet meclisinde Ahmed Ağa'nın soruları ile Fransa'ya dair bildiklerini anlatır. Bu diyaloglarda her soru bahsedilen konuyu açmaya yönelik kurgulanmıştır. Verilen bilgiler mübalağalı ve Fransa'yı idealize eder bir mahiyettedir. Zaman zaman Mısır ve Osmanlı ile mukayeseler yapılarak Fransa'nın üstün tarafları ortaya konulmuştur.

Mısır Yeniçerisi Süleyman; Fransa'da sekiz bin şehir ve sayısız köyler olduğunu, Paris'in Mısır'ın iki katı büyüklüğünde olduğunu ve nüfusunun Mısır'ın üç katı olduğunu, her yıl Paris'ten 20 milyon, bütün Fransa'dan 200 milyon hazineye tahsil edildiğini ifade eder.

Fransa'nın 200 bin atlı ve 300 bin yaya askeri olduğunu, ayrıca donanmada yüz büyük kalyon ve bu kalyonlarda 50 bin asker bulunduğunu söyler. Askerlerin sürekli talim yaptığını ve müdafaada bulunmaktansa cepheye yer almayı daha çok istediklerini ifade eder. Bu minvalde kalelerinin çok sağlam olduğuna, askerinin çok itaatkâr ve cesur olduğuna dikkat çekerek, askerlerin bayraklarını, kıyafetlerini ve teşkilatını anlatır. Fransa'nın Avrupa'nın en güçlü devleti olduğunu özellikle belirtir.

Fransa'nın çok iyi bir haberleşme ağı olduğunu ve ulakların ülkenin her yerinden sürekli haber getirdiğini, donanmanın çok güçlü olduğunu, öyle ki bütün Trablus gemileri birleşse bir Fransız gemisini alamayacağını, Fransa padişahının çok adil olduğunu, halkın ve askerinin ona mutlak itaat ettiklerini, devlet işlerinde mutlak otorite sahibi olduğunu belirterek Osmanlıların hilal sembolü gibi Fransa kralının sembolünün de güneş olduğunu anlatır.

Paris'in ne kadar büyük ve güzel bir şehir olduğunu, Versailles Sarayı'nın yapımında 130 bin kese masraf edildiğini, sarayın ve bahçelerinin güzelliklerini, ahırının bile bir saray kadar olduğunu anlatan Süleyman, fışkiyeleri ve su kanalla-

9. *Esaretnâme*, vr. 5a; Gürsoy, "Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretnâme", s. 94.

rından övgüyle bahseder. Fransızların çok misafirperver olduklarının özellikle üzerinde durur. Fransa padişahının bir kez evlendiğinden, boşanmanın yasak olduğundan ve sarayda harem olmadığından bahseder. En büyük şehzadenin padişah olmasının kural olduğunu ve şehzadelerin çok iyi yetiştirildiğini anlatır.

Eseretnâmelerden en meşhurlarından biri de Tımeşvarlı Osman Ağa'nın hatıralarıdır. Tımeşvarlı Osman Ağa, 1687'de Lipova'da Avusturyalılar'a esir düşmüş ve uzun süre esaret hayatı yaşamıştır. Avusturyalı bir generale hizmet etmiş Viyana'da yedi yıl kalmış Karlofça Antlaşması'ndan sonra kaçarak Belgrad'a ulaşmıştır. Belgrad'da tercümanlık yapmış, 1716'da Tımeşvar'ın, 1717'de de Belgrad'ın elden çıkması üzerine Vidin'e giden Osman Ağa, burada da tercümanlık yapmıştır. 1724 yılı başlarında İstanbul'a göçüp Bâbîâli'de tercümanlık hizmetinde bulunan Osman Ağa, yazdığı hatıratında 12 yıl süren esaret hayatını (1688-1700) anlatarak esaretinden önceki ve sonraki hayatını özet olarak vermiştir.¹⁰

Osman Ağa'nın esaretnâmesinde özetle: Eserinin ilk sayfalarında eseri neden yazdığı, ailesinin oraya ne zaman geldiği, babasının görevi ve anne-babası vefat ettikten sonraki aile durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Viyana muhasarası başladığında ağabeyinin orduya katıldığını, kendisinin de at ve silah alıp bazı askerlerle düşmanla cenk ettikleri için baba dostu Piri Ağa'nın kendisi ça-

10. Heinz Griesbach, *Osman ibn Ahmed-Memoiren eines Zeitgenossen Prinz Eugens*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn 1950; *Leben und Abenteuer des Dolmetschers Osman Aga. Eine Türkische Autobiographie aus der Zeit der grossen Kriege gegen Osterreich*, haz. Richard F. Kreutel-Otto Spies, Bonn 1954; *Viyana Muhasarasından Sonra Avusturyalılara Esir Düşen Osman Ağa'nın Hatıraları*, İstanbul 1961; *Viyana Kapılarında Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi* başlığı ile 2. Baskı, İstanbul 1962; Temeşvarlı Osman Ağa, *Gavurların Esiri*, çev. Esat Nermi, 2. Çeviri, İstanbul 1971; Richard F. Kreutel-Otto Spies, *Der Gefangene der Giauren-Die abenteuerlichen Schicksale des Dolmetschers 'Osman Ağa aus Temeschwar, von ihm selbst erzählt*, Graz 1962; Richard F. Kreutel, *Zwischen Paschas und Generälen-Bericht des 'Osman Ağa aus Temeschwar über die Höhepunkte seines Wirkens als Diwandolmetscher und Diplomat*, Graz 1966; Richard F. Kreutel, "Die Schriften des Dolmetschers 'Osmân Ağa aus Temeschwar", *Der Orient in der Forschung-Festschrift für Otto Spies zum 5 April 1966*, ed. Wilhelm Hoenerbach, Wiesbaden: Harrassowitz 1967, s. 434-443; *Die Autobiographie Des Dolmetschers Osman Aga Aus Temeschwar*, haz. R. F. Kreutel, 1980; *Kendi Kalemle Temeşvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Türk Sipâhisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları)*, haz. Harun Tolasa, Konya 1986; Şevket Rado, "Temeşvarlı Tercüman Osman Ağa'nın Hayat Hikayesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, XVI/1 (İstanbul, 1980), s. 61-65; Harun Tolasa, "Temeşvarlı Osman Ağa'nın Otobiyoğrafisinde Sosyal, Kültürel ve Tenolojik Unsurlar", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, I/1 (Ankara, 1982), s. 263-282; Harid Fedai, "Urumeli Tarihimizden Bir Yaprak: Temeşvarlı Osman Ağa'nın Hatıraları", *II. Uluslararası Romanya'da Türk Kültürünün İzleri Sempozyumu*, s. 163-171; Furkan Öztürk, "Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılar Çerçevesinde Temeşvarlı Osman Ağa'nın Otobiyoğrafisi", *Cedrus: Akdeniz Uygarlıkları Araştırmaları Dergisi*, III (Antalya, 2015), s. 329-336; Hajnalka Tóth, "Temesvári Oszmán Aga Levélgýjteménye. Habsburg-Oszmán- Kuruc Határvidéki Konfliktusok a 18. Század Elején", *Certamen*, III (2016), s. 283-294; Ömer Gezer, "Temeşvarlı Osman Ağa-Esir, Tercüman ve Yazar", *Türkbilgi: Türkoloji Araştırmaları*, S 35 (Ankara, 2018), s. 73-88; Ekrem Causevic, "Temeşvarlı Osman Ağa'nın Yaşam Öyküsü'nün Türkçesi ve Etnik Kökeni Üzerine Bir İnceleme", *VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, I (Ankara, 2021), s. 827-838.

tışmalarda görüp beğendiğini ve “odabaşı” vazifesiyle “fârisân-ı evvel” bölüğüne aldığı anlatır.

Görevi esnasında sınırdaki çatışmaların bizzat içerisinde bulunduğu için gerçekleşen bu savaşın sınırdaki cereyan ettiği hakkında ayrıntılı bilgiler vererek Arad Kalesi’ndeki askerlerin maaşlarının Lipova’ya kadar götürülmesi görevinin kendisine verilmesi vesilesiyle birliğini alarak Lipova’ya gelişini, Avusturyalılar tarafından buranın kuşatılışını, kalenin teslim edilmesini ve yapılan zulmü ayrıntıları ile anlatır. Fischer adlı bir subay tarafından esir alınan Osman Ağa efendisi ile baha konusunda anlaşmış ve Tımışvar’a gelerek gereken parayı ailesinden almıştır. Ancak geri dönüş yolunda karşılaştıkları Macar milisler tarafından soyulmuştur. Milisler tarafından öldürülecekken kaçmayı başaran Osman Ağa, aç ve sefil bir halde günler süren yolculuktan sonra Avusturya ordusunu bulmuş ve efendisine olanları anlatmış, efendisi de yanına asker olarak Macarlar’ı bularak parayı almış lakin Osman Ağa’yı salmamıştır.

Kostayniçe kalesine vardıklarında esir tutuldukları birlik Osmanlı birliği ile karşılaşınca Osman Ağa ve diğer esirler anlaşarak firar etmeye karar vermişler, ancak yakalanarak Sava nehri yakınında bulunan Sisek Kalesi zindanına gönderilmişlerdir.

Altı ay boyunca çok kötü şartlarda burada kalan Osman Ağa ve diğer esirler efendileri tarafından Venedikli esir tüccarına satılmış, ancak Osman Ağa kalede bulunan papaza ve görevli subaya kendi bahasını verdiğini izah edince subay onu tüccara teslim etmeyerek yanında götürmüştür.

Çoğunlukla hasta askerlerden oluşan bu yeni birlikle uğradıkları kale, palanka ve nahiye isimlerini anlatan Osman Ağa, Hırvat vilayetini geçtikten sonra İzvornik adlı yerde şiddetli bir hastalığa yakalandığını hatta Avusturyalıların kendisini ölecek diye pisliğin içine atıklarını ancak uzun süre baygın yattıktan sonra Allah’ın inayetiyle kurtulduğunu anlatmaktadır.

Osman Ağa’nın iyileştiğini gören komutan onu tekrar esirlerin arasına almış ve şiddetli kış şartları altında Pojega denilen yere doğru yola çıkmışlardır. Eski efendisi olan Fischer’in de bulunduğu ordu da o civarda olduğundan kaleye geldiklerinde Fischer ile esirleri kurtaran komutan arasında şiddetli bir kavga çıkmış ve Fischer kötü bir şekilde yaralanmış olmasına rağmen Osman Ağa ve diğer esirler yaralı halde bulunan Fischer’in yanına getirilmiştir. Daha sonra ordu yola çıkarak Hırvat ili, Sava ve Una nehirleri geçilmiş İvaniç denilen bir yere gelmiş, tedavi görmesi için Fischer ve esirleri bırakılarak ordu yoluna devam etmiştir.

Efendisi, iyileştikten sonra Osman Ağa’ya sürekli olarak eziyet etmiş, dövmüş ve zindana attırılmıştır. Bir süre zindanda kaldıktan sonra efendisi, zindandan çıkıp ordudan parasını almak için yola çıktığında Osman’ı da yanına almıştır. Sava nehri taşıdığı için Siska kalesine gidememişler ve yakınlardaki bir Hırvat kö-

yüne gelmişlerdir. Fischer, Osman'ı ve diğerlerini burada bir adama emanet ederek kendisi Yasenofça tarafına gitmiştir. Bir süre sonra bir haberci gönderip Osman'ın ve atlarının getirilmesini istemiş ve Viyana'ya gitmek istediğini Osman'a söylemiştir. Osman, efendisinin kendisini bırakmayı düşünmediğini anlayınca her şeyi göze alıp onu öldürmeyi dahi düşünmüştür. Orada bulunan demirci ve ailesi ona acıyarak gece gelirse kendisini saklayacağını ve kaçmasına yardım edeceğini söylemiş. Osman Ağa da söyleneni yaparak evlerine gelmiştir. Fischer üç gün boyunca Osman Ağa'yı aratmış ve sonunda kale komutanına "Bulursanız sizin olsun." diyerek Viyana'ya doğru yola çıkmıştır.

Osman Ağa'yı saklayan aile de aslında ona ihanet etmiş, onu Karlofça kalesinden birine satarak Venedik'te "küreğe vermek" niyetinde iken esirin evde saklandığını öğrenen kale komutanı buraya askerlerini göndererek Osman Ağa'yı bulmuş ve zindana attırmıştır. Esarettten kurtulmak isteyen Osman Ağa tekrar esir olmuştur.

Komutan Osman Ağa'nın başından geçenleri dinlemiş ve onu zindandan çıkartmıştır. Ancak komutanın atlarını timar etme görevi de dâhil pek çok iş ona yaptırılmaktadır. Bir süre sonra komutanın kış geldiği için Graç tarafına gideceğini öğrenmiş ve içini "zorla Hristiyanlaştırılma" korkusu sarmıştır. Esaretinin başından beri bu nedenle Avusturya'ya gitmemek için direnen Osman Ağa'ya Varojdin'den öteye götürülmeyeceği söylenmiş, ancak daha sonra esir olduğu ve söz hakkının olmadığı ifade edilerek söz tutulmamıştır. Graç'a gelişini ve daha önce böyle bir şehir görmediğini şaşkınlıkla ifade eden Osman Ağa, komutan ve ailesi ile birlikte Kafenberg adlı yere doğru yola çıkmıştır.

Komutan aile efradıyla beraber bir süre burada kaldıktan sonra hastalanarak ölmüş, Osman Ağa bu sefer de komutanın eşi olan Grefin Fon Lanberg'in hizmetine girmiştir. Yeni efendisi onlara gayet iyi davranmış fazla iş yaptırmamış, yemeklerini ve elbiselerini düzenli olarak vermiştir. Ancak Osman Ağa'nın esirliğinden dolayı canı çok yandığı için şehir kethüdası vasıtasıyla efendisine durumunu izah ettirmiş ve izin kâğıdı verilerek salınmasını istemiştir. Efendisinin reddetmesi üzerine birkaç defa tekrarlamış yine reddedilince kaçacağını ifade etmiştir. Bir süre sonra efendisi Graç'taki kişilere mi yoksa Beç'teki kişilere mi gitmek istediğini sormuş o da Beç'i tercih edince gerekli yerlere mektup yazıp ellerine harçlık vererek onları Beç'e göndermiştir. Ayrıca saray ve kasaba halkının kendisini çok sevdiği için ayrılırken ağladığını da ifade etmektedir.

Beç'e geldiğinde Kriştof Tidmayer de Şolonberg adlı kimsenin hizmetine verilmiştir. Soylu birisi olan yeni efendisinin evlilik hazırlıkları vasıtasıyla düğün için gereken levazımatı ayrıntıları ile anlatan Osman Ağa kadının elbisesinden, elbiseyi tutacak kişiye ve arabasının nasıl olduğuna dair pek çok gözleme esaretnâmesinde yer vermiştir.